

UOT 37.01

Bəyməmməd Saday oğlu Cəbrayilov
pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti

ƏNƏNƏVİ TƏHSİLDƏN - TƏFƏKKÜR MƏKTƏBİNƏ KEÇİDLƏ BAĞLI BƏZİ MÜLAHİZƏLƏR

Беймамед Садай оглу Джабраилов
доктор философии по педагогике, доцент
Азербайджанский Государственный Педагогический Университет

НЕКОТОРЫЕ СУЖДЕНИЯ О ПЕРЕХОДЕ ОТ ТРАДИЦИОННОГО ОБРАЗОВАНИЯ В ШКОЛУ МЫСЛИ

Beymammad Saday Chabrailov
Doctor of Philosophy in Pedagogy, Associate Professor
Azerbaijan State Pedagogical University

SOME JUDGMENTS ABOUT THE TRANSITION FROM TRADITIONAL EDUCATION TO THE SCHOOL OF THOUGHT

Xülasə: Məqalədə ənənəvi təhsildən təfəkkür məktəbinə doğru yolda olan problemlər psixoloji cəhətlər nəzərə alınmaqla araşdırılmış, bu işdə qarşılıqlı əlaqədə olan məsələlərin, xüsusilə kadr hazırlığındakı təxirəsalınmaz işlərin həllinin vacibliyi qeyd olunmuşdur.

Açar sözlər: təhsil, kurikulum, müəllim hazırlığı, fəal/interaktiv təlim, müasir dərs.

Резюме: В статье основное внимание уделяется исследованию проблем перехода от традиционного образования в школу мысли, с учётом психологических особенностей, были подчеркнуты задачи, взаимосвязанные в этой работе, также неотложная важность решения вопросов, особенно в области подготовки кадров.

Ключевые слова: образование, учебный план (Куррикулум), подготовка учителей, активное / интерактивное обучение, современный урок.

Summary: In this article the problems of traditional education towards contemplative school were researched by considering psychological aspects, also reciprocal aspects of this work, especially the importance of solutions of urgent issues related with staff training were indicated.

Keywords: education, curriculum, teacher training, active/interactive teaching, modern lesson.

İlk baxışdan məqalənin başlığında keçid sözü oxucuya təəccüblü görünə bilər. Çünki məktəblərimizdə 2006/2007-ci tədris ilindən bu proses başlayıb və 2017/2018-ci tədris ilində orta məktəblərdə başa çatdırılacaq.

Əslində vəziyyət necədir? Pedaqoji təcürbə zamanı müşahidə edirsiniz ki, ibtidai siniflərdə dərslər tamamilə kurikulumun tələbləri ilə keçirilməli olduğu halda bir çox müəllimlər təlimi yenə də ənənəvi üsulla aparırlar və bunu daha doğru hesab edirlər. Bəzi müəllimlər isə şagirdləri qruplara bölürsə və ağıllı lövhədən istifadə

edirsiniz bunun fəal təlim olduğunu başa düşürlər. Azlıq təşkil etsələr də, təlimi interaktiv quranlar da var və bunun nəticəsində dünya miqyasında sözünü deyən gənclərimiz yetişir.

Azərbaycanın görkəmli psixoloqu Əbdül Əlizadə yeni pedaqoji təfəkkürlə bağlı psixopedaqoji araşdırmalarında bu məsələyə münasibət bildirərək qeyd edir ki, "müasir dərs" anlamında "müasir" sözünün özünəməxsus evristik mənası var. "Müasir dərs" pedaqoji (psixoloji) elmlərin ən yeni uğurlarına söykənməlidir" (1).

“Biz sürətlə dəyişən dünyada yaşayırıq. Heç bir dövlət təcrid olunaraq yüksək səviyyədə yaşamağa qadir deyil. Bu gün elmin, texnika və texnologiyaların, xüsusi ilə kompüter texnologiyaların böyük sürətlə inkişafını görürük. Kompüter texnologiyası şəffaflığı təmin edir, elektron hökumət yaradılır, avtomobillərə yerləşdirilən elektron cihazlar onun yerini, işlək vəziyyətdə olub olmadığını müəyyən edir, alış verişlər nağdsız ödənişlə həyata keçirilir və s. Ona görə də müasir təlimin qarşısında dəyişən dünyada aktiv fəaliyyət göstərə bilən şəxsiyyət yetişdirmək durur.

1. Bu gün müəllim təlimi ənənəvi metodla aparmaqla yüksək nəticə əldə edə bilirmi?

2. Şagirdə mümkün qədər çox məlumat vermək səmərəlidir yoxsa, şagirdə ona lazım olan məlumatı əldə etməyi öyrətmək?” (3, 251).

Tərəfimizdən aparılan bu araşdırmalar da göstərir ki, ənənəvi təhsildən təfəkkür məktəbinə keçid günün tələbidir.

“Təlimin psixoloji tərəflərini nəzərə almadan nə bu keçiddən, nə də təlimin səmərəliliyindən danışmaq olmaz. Belə ki;

1. Öyrətmək o zaman asan olur ki, öyrənmənin öyrənməyə marağı olsun.

2. Öyrənmənin özünün gəldiyi nəticə, qanuna uyğunluq daha yadda qalan olur.

3. Öyrənmə səhv nəticəyə gəldikdə belə, nəticənin araşdırılması və səhvin aşkara çıxarılması qoyulmuş məsələnin (tədqiqat sualının) daha dərinədən mənimsənilməsinə səbəb olur” (4).

Görkəmli rus psixoloqu L.S. Viqotskinin nəzəriyyəsinə görə təlim inkişafı qabaqlamalı, uşağın "qarşıdakı yaxın inkişaf zonasına" yönəlməlidir. Bu inkişaf zonasında uşağın potensial imkanları mərkəzləşib. Onları aktivləşdirmək üçün yaradılmış təlim şəraiti inkişaf etdirici təlim prinsipinin əsasını təşkil edir. Belə ki, uşaqlara (şagirdlərə) imkanlarına uyğun lakin bir qədər mürəkkəb tapşırıqları müstəqil həll etmək təklif edilir. Eyni zamanda müəllim və ya tapşırığı verən şəxs istiqamətverici suallarla onları problemin həllinə yönəldir (8).

V.A. Krutetski problemlə təlimin səviyyələrini aşağıdakı kimi müəyyənləşdirir:

I səviyyə: Müəllim problemi müəyyən edir, formalaşdırır, şagirdləri isə həmin problemin həllinə istiqamətləndirir.

II səviyyə: Müəllim problemi müəyyənləşdirir, şagird isə müstəqil olaraq problemi formalaşdırır və həll edir.

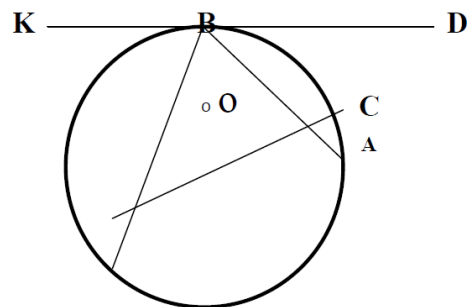
III səviyyə: Müəllim dərslə ümumi rəhbərlik edir hətta problemi belə göstərmir. Şagird isə problemi müəyyənləşdirir, formalaşdırır onun həlli yollarını tapır və həll edir (6, 216).

D.B. Elkoninə görə, (5) zehni inkişafı əsas meyarı dərslə düzgün təşkili, onun komponentlərinin (məsələnin qoyuluşu, vəsaitin seçilməsi, özünə nəzarət, özünü yoxlama, əşya və simvolik vasitələri düzgün əlaqələndirmə və s.) düzgün müəyyənləşdirilməsidir.

S.L. Rubinşteyn tərəfindən irəli sürülmüş "təfəkkür problem situasiyadan başlayır" tezi interaktiv təlimin psixoloji əsasını təşkil edir (7).

Yalnız görkəmli pedaqoq və psixoloqların elmi araşdırmalarından bəhrələnmək, tədris edəcəyin fənni bilmək təfəkkür məktəbini yaratmaq üçün kifayət etmir. Tələbələr (gələcək ibtidai sinif müəllimləri) təlim prosesində müvafiq bilik, bacarıq və vərdislərə yiyələnməlidirlər. Bunun üçün ali məktəblərdə də təlim interaktiv qurulmalıdır. Ancaq təlim texnologiyası fənninin tədrisi və ya ayrı-ayrı qısa müddətli (3-5 gün) təlimlərlə yüksək nəticə əldə etmək olmaz. Tədris olunan hər bir fənn, o cümlədən “Riyaziyyatın ibtidai kursunun tədrisi metodikası”, “Riyaziyyatın ibtidai kursunun nəzəri əsasları” fənləri də fəal/interaktiv metodla tədris olunmalıdır. Bir nümunə göstərək.

Məsələ : Verilmiş şəkildə KB toxunan, BA isə CBK bucağının tən böləndir. BCA bucağı 65° olarsa, DBC bucağının qiymətini tapın.

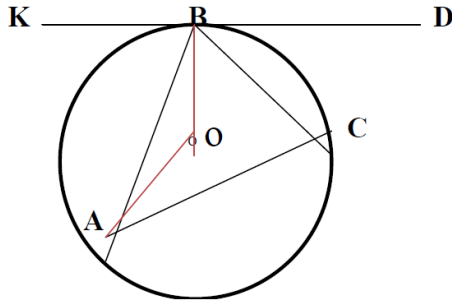

Suallar:

1. Çevrəyə toxunan barədə nə bilirik?
2. Çevrə ilə bağlı hansı bucaqları tanıyıyıq?
3. Həmin bucaqların ölçüsü ilə bağlı nələri bilirik?
4. Qonşu bucaqlar haqqında nələri bilirik?

5. Bərabəryanlı üçbucaq haqqında nələri biliriksiz?

Göründüyü kimi qoyulmuş suallar çox cavablı suallardır və müəllim özünü bu suallardan kənarda qoymur. Sualları “nələri biliriksiz?” yox, “nələri biliriksiz?” kimi qoyur. Bu suallar tədqiqat sualları deyil, məlum faktları yada salmaq üçün verilən suallardır. Məsələnin həllinə istiqamətləndirən suallardır. Bütün bunlardan sonra məsələ həll edilir.

Həlli: $\angle BCA = 65^\circ$, KD toxunan, B toxunma nöqtəsi, BA $\angle KBC$ -nin tən-bölənidir. $\angle AOB$ mərkəzi bucaq, $\angle BCA$ daxilə çəkilmiş bucaq olduğundan $\angle AOB = 2\angle BCA = 130^\circ$. $AO = OB = r \rightarrow \triangle AOB$ bərabəryanlıdır. $\angle ABO = \angle BAO = (180^\circ - \angle AOB) : 2 = (180^\circ - 130^\circ) : 2 = 25^\circ$. B toxunma nöqtəsi OB həmin nöqtəyə çəkilmiş toxunan olduğundan $\angle KBO = 90^\circ$ olar. Onda $\angle KBA = 90^\circ - 25^\circ = 65^\circ$. AB $\angle KBC$ -nin tən-böləni olduğundan $\angle ABC = 65^\circ$ olar. Buradan $\angle DBC = 180^\circ - (65^\circ + 65^\circ) = 50^\circ$.

Cavab: $\angle DBC = 50^\circ$.

Məsələ həll olundu. Bundan sonra tədqiqatın sualı qoyulur:

1. Məsələni ümumi şəkildə necə həll etmək olar?

2. Dairənin içərisində alınan üçbucaq haqqında nə deyə bilərsiniz?

Ümumi şəkildə həll təxminən aşağıdakı kimi aparılır.

Həlli: $\angle BCA = \alpha$, KD toxunan, B toxunma nöqtəsi, BA $\angle KBC$ -nin tən-bölənidir. $\angle AOB$ mərkəzi bucaq, $\angle BCA$ daxilə çəkilmiş bucaq olduğundan $\angle AOB = 2\angle BCA = 2\alpha$; $AO = OB = r \rightarrow \triangle AOB$ bərabəryanlıdır. $\angle ABO = \angle BAO = (180^\circ - \angle AOB) : 2 = (180^\circ - 2\alpha) : 2 = 90^\circ - \alpha$. B toxunma nöqtəsi OB həmin nöqtəyə çəkilmiş toxunan olduğundan $\angle KBO = 90^\circ$ olar. Onda $\angle KBA = 90^\circ -$

$(90^\circ - \alpha) = \alpha$. AB $\angle KBC$ -nin tən-böləni olduğundan $\angle ABC = \alpha$ olar. Buradan $\angle DBC = 180^\circ - (\alpha + \alpha) = 180^\circ - 2\alpha$. Cavab: $\angle DBC = 180^\circ - 2\alpha$.

2. $\angle BCA = \angle ABC = \alpha$ olduğundan $\triangle ABC$ bərabəryanlıdır və $0 < \alpha < 90^\circ$ olar.

Deyənlərdən belə nəticəyə gəlirik ki, ənənəvi təhsildən təfəkkür məktəbinə keçmək üçün ilk növbədə bir-biri ilə qarşılıqlı əlaqədə olan aşağıdakı məsələlər həll olunmalıdır:

1. Həmin təfəkkür məktəbini yaradan və inkişaf etdirən müəllim ordusunun yetişdirilməsi.

2. Müvafiq dərslərin təkmilləşdirilməsi.

3. Təlimin texniki vasitələr ilə təchiz olunması.

4. Müəllimin cəmiyyətdəki nüfuzunun yüksəldilməsi.

5. Müxtəlif qabaqcıl ölkələrin təhsil sistemlərinin öyrənilməsi və onlarla əlaqələrin yaradılması və s.

Təhsil Nazirliyində bu istiqamətdə son vaxtlar müəyyən işlər görülür.

Orta məktəb müəllimlərinin diaqnostik qiymətləndirilməsi və buna uyğun olaraq müəllimlərin məvəciblərinin artırılması, dərslər saatları ilə ilk növbədə daha çox bal toplamış müəllimlərin təmin olunması, birinci sırada müəllim ixtisasını seçənlər arasında yüksək bal toplayanlara yüksək təqaüdün verilməsi, məktəb direktorlarının imtahan ilə seçilməsi, Sabah qruplarının yaradılması (lakin bu çox az sayda tələbə və müəllimləri əhatə edir), orta məktəblərin kompüterlər və elektron lövhələrlə təchiz olunması (imkan olduqca) bunun bariz nümunəsidir.

Lakin görülən işlər hələ ki lazımı nəticəni verməyib. DİM-in məlumatına görə 2016/2017-ci dərslər illərində IX və XI siniflərdə buraxılış imtahanlarından şagirdlərin 60%-dən çoxu “2” qiyməti almışdır. Qəbul imtahanlarında vəziyyət də ürəkəçən olmadı.

Çünki ən azından yuxarıda sadaladığımız 5 əsas şərt kompleks şəkildə həyata keçirilməlidir. Bu 5 şərtədən birincisi və ən əsası yeni tələblərlə ayaqlaşan müəllim ordusunun yaradılmasıdır ki, bu işdə pedaqoji kadrlar hazırlayan ali məktəblərin rəhbərliyinin, professor və müəllimlərin heyətinin üzərinə böyük məsuliyyət düşür.

Problemin aktualığı: Bu günün tələbələri sabahın müəllimləridir. Ona görə də ənənəvi təhsildən təfəkkür məktəbinə keçmək üçün bu işi həyata

keçirən kadrların hazırlanması xüsusi əhəmiyyət kəsb edir və məqalədə bu məsələlər araşdırılmışdır.

Problemin nəzəri əhəmiyyəti ondan ibarətdir ki, təlimlə bağlı irəli sürülən yeni yanaşmalar, təkliflər, ideyalar riyaziyyatın tədrisinə əlavə bir töhfədir.

Problemin praktik əhəmiyyəti: 2018 / 2019-cu tədris ilindən ali məktəblərdə də dərslərin fəal təlimlə keçirilməsi nəzərdə tutulub. Məqalədə irəli sürülən ideyalardan ali məktəb müəllimləri gündəlik fəaliyyətlərində istifadə edə bilərlər.

Ədəbiyyat:

1. Əlizadə Ə.Ə. Yeni pedaqoji təfəkkür: ideyalar, prinsiplər, problemlər. Bakı: Adiloğlu, 2001.
2. Əliyeva T.M. Cəbrayilov B.S. Riyaziyyatın tədrisində məsələ həlli zamanı şagirdlərin evristik yaradıcılığının inkişaf etdirilməsi. Bakı, 1992.
3. Cəbrayilov B.S. Şəxsiyyətin təlimində fəallıq problemi, interaktiv təlimin tarixi, psixo-pedaqoji və didaktik əsasları // Ümummilli lider Heydər Əliyevin anadan olmasının 90 illiyinə həsr olunmuş ADPU-nun Pedaqoji fakültə əməkdaşlarının elmi-praktik konfransının materialları. Bakı: Elm və təhsil, 2013.
4. Cəbrayilov B.S. Müəllim hazırlığında təkmilləşdirmə və müəllimin özünütəhsili // Azərbaycan xalqının Ümummilli Lideri Heydər Əliyevin anadan olmasının 92 illiyinə həsr olunmuş "Müəllim hazırlama siyasəti və problemləri v beynəlxalq konfransının materialları. Bakı, 2015, 30 aprel – 02 may
5. Эльконин Д.Б. Психологические вопросы формирования учебной деятельности в младшем школьном возрасте // Вопросы психологии обучения и воспитания / Под. ред. Г.С. Костюка и П.Ф. Чаматы. Киев, 1961.
6. Крутецкий В.А. Основы педогогической психологии .М., 1972.
7. Рубинштейн С.Л., Основы общей психологии: учеб. пособие для высш. пед.учеб.заведений и ун-тов. М.: Учпедгиз, 1976.
8. Выготский Л.С. Умственное развитие детей в процессе обучения: Сб. статей. М.:-Л.: Учпедгиз, 1935.

E-mail: cabrayilov55@mail.ru

Rəyçi: *ped. ü. elm.dok., prof. A.S. Adıgözəlov*

Redaksiyaya daxil olub: 23.05.2018